

FALVAY DÁVID

Marguerite Porete, az *Egyszerű lelkek tükre* és annak magyar vonatkozásai

Marguerite Porete *Egyszerű lelkek tükre* című műve a középkori misztika egyik legszebb alkotása. A könyv már a középkor utolsó századaiban igen népszerű olvasmány volt, hiszen az inkvizíció tiltása és üldözése ellenére 13 kéziratban, négy nyelven (latin, francia, olasz, angol) maradt fenn. A mű mai elemzői szerint fontossága többek között Eckhart Mesteréhez fogható, aki szinte bizonyosan ismerte és használta a traktátust.¹

Marguerite Porete (kb. 1250–1310)² Északkelet-Franciaországban, Hainaut tartományban élt, és 1290 táján írta meg a *Miroir des simples âmes* (Egyszerű lelkek tükre) című traktátusát, amely a szerző egyetlen fennmaradt műve. A könyv terjesztéséért, kétéves inkvizíciós eljárást követően, 1310 június elsején Párizsban nyilvánosan megégették művével együtt. A kutatók, Romana Guarnieri nyomán – aki Porete „felfedezője” és mind a mai napig a legteljesebb összefoglalást publikálta a mű elterjedéséről és utóéletéről – az *Egyszerű lelkek tükrét* a szabad lélek vagy szabad szellemnek nevezett, igen szerteágazó vallási mozgalom legfontosabb alapművének tartják.³

A mű feltételezett eredeti francia változata sajnos mind a mai napig nem került elő. Még a szerző életében, a 14. század legelső éveiben a könyvet lefordították latin nyelvre. Négy középkori latin kézirat maradt ránk, ma mind a négy a Vatikánban található. 1330 körül elkészült a mű első angol nyelvű változata, feltehetően az eredeti francia szöveg alapján, de sajnos ez sem maradt fenn. A második angol fordítás azonban több kéziratban is megőrződött, ennek születését a kutatók 1350–1360 közé teszik. A 14. és a 15. század fordulóján készültek el az olasz változatok, amelyek a latin változat vulgarizációjának tekinthetők. A 15. sz. legvégéről származik az egyetlen ránk maradt francia nyelvű változat, és ugyanekkorra tehető a második latin verzió elkészülte is.⁴

¹ Vannini, Marco: *Mistica e Filosofia*. Casale Monferrato, Piemme, 1996. 21–32.

² Porete életrajzát lásd: Guarnieri, Romana: *Il movimento del Libero Spirito: I) Dalle origini al secolo XVI. II) Il 'Miroir des simples âmes' di M. Porete III) Appendici*. Archivio italiano per la storia della pietà 4. 1965. (a továbbiakban: Guarnieri 1965.) 351–708., 509–511., valamint Heid, Ulrich: *Studi su Margherita Porete e il suo Miroir des simples âmes*. In: *Movimento religioso e mistica femminile*. Szerkesztette: Dinzelsbacher, Peter–Bauer, Dieter. R. 219–247. Bologna, 1993. 226–228.

³ Guarnieri 1965. vö. Lerner, Robert E.: *The Heresy of the Free Spirit in the Late Middle Ages*. Berkeley, 1972. McLaughlin, Eleanor: *The Heresy of the Free Spirit and the Late Medieval Mysticism*. *Mediaevalia et Humanistica*. *Studies in Medieval and Renaissance Culture*, 4. 1973. 37–54. Dronke, Peter: *Women Writers of the Middle Ages: A Critical Study of Texts from Perpetua to Marguerite Porete*. Cambridge, 1984.

⁴ Filológiai-történeti szempontból a legteljesebb összefoglalás a mű modern olasz kiadása, amely a francia kézirat újra kiadásán és annak mai olasz fordításán kívül tartalmazza az egyik olasz kézirat átiratát, valamint több száz oldal tanulmányt és részletes bibliográfiai tájékoztatást is: Porete, Margherita: *Lo Specchio delle anime semplici*. Szerkesztette: Fozzer, Giovanna – Guarnieri, Romana – Vannini, Marco, Milano, 1994. (a továbbiakban: SPECCHIO 1994.) A különböző középkori szövegváltozatokról: 110–115. A fennmaradt kéziratok: 107–108. A különböző

A nyugati szakirodalom több évtizede igen intenzíven foglalkozik e könyvvél és szerzőjével, gyakorlatilag nincs olyan, e korszak vallásosságáról szóló összefoglaló munka, amely ne ejtene szót róla. Ezenkívül számtalan kötet és tanulmány született Poretéről és könyvéről. Sokatmondó, hogy az elmúlt évtizedekben ez összes fontos világnyelvre (angol, német, francia, spanyol, olasz) lefordították az *Egyszerű lelkek tükrét*.⁵

Porete kutatástörténetének furcsa ellentmondása az a tény, hogy Magyarországon, nemzetközi népszerűsége ellenére, a könyv kevésbé ismert, noha éppen a magyar kutatás volt az, amely az *Egyszerű lelkek tükrét* felfedezte, s ötven évvel ezelőttig szinte csak magyar kutatók foglalkoztak e kérdéssel. E különös kettősség oka abban keresendő, hogy Romana Guarnieri csak 1946-ban azonosította a mű szerzőjét, s addig főképp a magyar vonatkozású kéziratokat ismerték.⁶ Guarnieri eredményeit, tehát Marguerite Porete azonosítását és a mű elterjedésének rekonstrukcióját követően magyar részről Klaniczay Tibor és Klaniczay Gábor foglalkoztak a művel, főként annak magyar vonatkozását vizsgálva.

A magyar vonatkozást a mű olasz nyelvű kézírataiban leljük, ezért az olasz változatokat kissé részletesebben is meg kell vizsgálnunk. A traktátus két olasz nyelvű verzióban, összesen négy példányban maradt az utókorra. Mindkét verzió a 14. végéről, vagy a 15. sz. elejéről származik. Az egyik verzió, amely Guarnieri véleménye szerint „valamivel korábbinak tűnik”, egyetlen példányban maradt fenn, a Firenzei Nemzeti Könyvtárban.⁷ A másik verzió, amely szóhasználatában, nyelvjárásában különbözik a firenzeitől, három példányban maradt fenn: Bécsben, Nápolyban és Budapesten.⁸

Mindezen felül a két verzió között számunkra a legérdekesebb különbség az a tény, hogy míg az első verzió, a firenzei kódex önmagában áll, és „csupán” az *Egyszerű lelkek tükre* olasz változatát tartalmazza, addig a másik – három különböző példányban fennmaradt –

szövegkiadások: 108–109. Ezenkívül filológiai szempontból mindenképpen meg kell említeni a „hivatalos” szövegkiadást a Corpus Christianorumban, amely nem véletlenül a latin kéziratok kritikai kiadását és a francia kéziratot együtt tartalmazza: Porete, Marguerite: *Le Mirour des Simples Ames. Édité par Romana Guarnieri / Margaretae Porete. Speculum animarum simplicium, Cura et studio Paul Verdeyen, Corpus Christianorum, Continuatio Medioevalis, LXIX.* Turnhout, 1986.

⁵ Kirchberger, Clare (szerk.): *The Mirror of Simple Souls by an Unknown French Mystic of the Thirteenth Century: Translated into English by M. N. London – New York, 1927.*: a közép-angol kézirat mai angol átírata; *A French Mystic of the Thirteenth Century, A Mirror for Simple Souls.* Fordította és szerkesztette: Crawford, Charles. Goldenbridge – Inchicore – Dublin, 1981.: a londoni kézirat mai angol fordítása; Porete, Marguerite: *Le Miroir des ames simples et anéanties et qui seulement demeurent en voluoir et désir d'amuor.* Szerkesztette és fordította: de Longchamp, Max Huot. Paris, 1984.: a francia kézirat (MS Chantilly) mai francia fordítása; Porete, Margareta: *Der Spiegel der einfachen Seelen: Aus dem Altfranzösischen übertragen und mit einem Nachwort und Anmerkungen.* Szerkesztette és fordította: Cnadinger, Louise. Zürich – München, 1987.: az MS Chantilly német fordítása; Porete, Margarita: *El espejo de las almas simples/Anónimo.* Szerkesztette: Hermana Katrei. Blanca Garí-Alicia Padrós-Wolff. Barcelona, 1995.: a MS Chantilly spanyol fordítása.

⁶ A historiográfiáról, különös tekintettel a magyar szerzőkre lásd: Klaniczay Tibor: *A Margit-legendák történetének revíziója.* In: Klaniczay Tibor – Klaniczay Gábor: *Szent Margit legendái és stigmái.* 5–91. Budapest, 1994. (a továbbiakban: Klaniczay T. 1994.) 70–72. Falvay Dávid: *Il libro della beata Margherita: Un documento inedito del culto italiano di Margherita d'Ungheria in Italia nei secoli XIV–XV.* Nuova Corvina. Rivista di Italianistica, 5. 1999. (a továbbiakban: Falvay 1999.) 35–45.

⁷ E változat kiadását lásd: SPECCHIO 1994. 509–624.

⁸ Bécs, Österreichische Nationalbibliothek MS. Palat.15093 (a továbbiakban: W.) Nápoly, Biblioteca Nazionale di Napoli MS XII. F5 (a továbbiakban: Na.). Budapest, Országos Széchényi Könyvtár MS Oct. Ital 15 (a továbbiakban: Bp.)

változat egységesen *Árpád-házi Szent Margit* neve alatt maradt fenn és ez az azonosítás a címen túl, a műhöz írt *prológus*ban, valamint a nápolyi és a bécsi kéziratban, a műhöz csatolt, a stigmatizáció történetét tartalmazó *Margit-legenda részlet*ben is alátámasztást nyer.

Hogy mit kereshet Árpád-házi Szent Margit neve egy eretnekké nyilvánított könyv szerzőjeként, arra csak igen összetett válasz adható. Egyrészt egy tiltott, ám igen népszerű olvasmány esetében gyakori, hogy más szerző neve alatt terjesztik. Ez esetben a keresztnevek azonossága, valamint Szent Margit itáliai ismertsége is elősegítette ezt az azonosítást.

Ezenkívül Szent Margit magyar és királyi származása különösen vonzó elem lehetett, hiszen több olyan hagiográfiai hagyományról tudunk Nyugat-Európában és különösen Itáliában, ahol a közép-európai királyi eredet nem hivatalos, vagy egyenesen eretnekké nyilvánított kultusz-elemekkel keveredett.⁹ A „távolról jött királylány,” mint motívum Marguerite Porete művének elején is előfordul, noha személy- és országnév nélkül.

Utolsóként még azt tenném hozzá, hogy Szent Margit szerzőként való szerepeltetése e három olasz kéziratban elválaszthatatlanul összefonódik egy másik, nem hivatalos kultuszellemmel, Szent Margit stigmáinak történetével. Szent Margit stigmáinak apokrif történetét Banfi Florio, Klaniczay Tibor és Klaniczay Gábor kutatásai nyomán jól ismerjük. Tudjuk, hogy az 1400-as évek elején az észak-itáliai domonkosok használták fel és terjesztették Szienai Katalin szentté avatását célzó kampányukban.¹⁰

Nem tudjuk, ki lehetett a traktátus olaszra fordítója és egyben – feltehetően – az általunk vizsgált Prológus szerzője. Eddig e kérdésben két hipotézis merült fel. Romana Guarnieri a mű itáliai elterjedését vizsgálva megkockáztatja, hogy a jezuáta rend köreiből származhat az olasz verzió, s lehetséges fordítóként megemlíti Giovanni Tavelli da Tossignano nevét is. Klaniczay Tibor észak-itáliai domonkos körökre gyanakszik, mondván, hogy a stigmatizáció terjesztése a 15. században az ő nevükhöz fűződik, s mivel e há-

⁹ A közép-európai királylányok kultuszáról Itáliában lásd Klaniczay Gábor tanulmányait. Klaniczay Gábor: A női szentség mintái Közép Európában és Itáliában. In: Szent Margit legendái és stigmái. Budapest, 1994. 93–244.; Klaniczay Gábor: I modelli di santità femminile tra i secoli XIII e XIV in Europa Centrale e in Italia. In: Spiritualità e lettere nella cultura italiana e ungherese del basso medioevo. Szerkesztette: Graciotti, Sante – Vasoli, Cesare. Firenze, 1995. 75–109. Konkrét példaként megemlíthetjük Margit stigmatizáció történetét (lásd alább a 10. jegyzetet, illetve a Szent Erzsébetnek tulajdonított revelációkat: Olinger, Livarius: *Revelationes B. Elisabeth. Disquisitio critica una cum textibus latino et catalannensi.* Antonianum, 1. 1926. 14–83.; Klaniczay Gábor: Az uralkodók szentsége a középkorban. Budapest, 2000. 291. Tímár Kálmán: Árpád-házi Szent Erzsébet látomásai. Religio, 1909. 580., 594., 611., Tímár Kálmán: Adalékok kódexeink forrásaihoz, 4. Látomások kódexeinkben. Irodalomtörténeti Közlemények, 30. 1926. 169–177. Esetleg az eretnek Milánói Guglielma feltételezett cseh királyi eredetét említhetjük: Benedetti, Marina: Io non sono Dio: Guglielma di Milano e i Figli dello Spirito santo. Milano, 1998.; Falvy Dávid: Santa Guglielma, regina d'Ungheria: Culto di una pseudo-santa d'Ungheria in Italia. Nuova Corvina. Rivista di Italianistica, 9. 2001. 116–122. Falvy Dávid: A Lady Wandering in a Faraway Land: The Central European Queen/princess motif in Italian Heretical Cults. Annual of Medieval Studies at CEU, 8. 2002. 157–179.

¹⁰ Banfi, Florio: Le stimmate dell B. Margherita d'Ungheria. Memorie Dominicane, 50–51. 1934. 297–312., 304–306., Klaniczay T. 1994. 70–72., a szöveg magyar fordítása: Klaniczay Gábor: Az uralkodók, 293–294. A téma legújabb és legteljesebb összefoglalását lásd Klaniczay Gábor. Képek és legendák Árpád-házi Szent Margit stigmatizációjáról. In AA.VV. Magyar szentek tisztelete és ereklyéi. Kiállítás a Keresztény Múzeumban. Esztergom, 2000. (a továbbiakban: Klaniczay Gábor 2000.) 36–54.

rom kézirat közül kettő Szent Margit stigmáinak történetét is tartalmazza, így feltehető hogy ők fordíthatták le magát a művet is.¹¹

A három szóban forgó kézirat közül kettőnek a eredetéről is van némi információnk. A nápolyi kézirat Kapisztrán Szent János konventjéből származik, akit a mű üldözésével, mint hivatalos inkvizitort bíztak meg.¹²

A budapesti kéziratot az OSZK jogelődje vásárolta meg 1905-ben Emich Gusztávtól, aki kora ismert könyvgyűjtője volt. Noha nem tudhatjuk, Emich hol szerezte meg e kötetet, két indirekt utalást találtam erre nézve, amelyek észak-itáliai eredetet sugallnak, és ez esetben is Kapisztrán János neve bukkan fel a kézirat környezetében. Fennmaradt ugyanis Emich kézírásos feljegyzése észak-olaszországi beszerzőútjáról, valamint annak a hét kötetnek a jegyzéke, amelyekkel együtt vásárolta meg a könyvtár a mi kéziratunkat, s ebből a hét kötetből kettő Kapisztrán János műveit tartalmazza.¹³

A budapesti kézirat nem azért fontos számunkra, mert ez lenne a legrégebbi a három közül, hanem, mert a kézirat jellegzetességei – az alábbiakban közölt Prológus néhány eleme, valamint a függelék hiánya – hozzásegítenek minket ahhoz, hogy megértsünk valamit az *Egyszerű lelkek tükre* elterjedéséről, olvasótáboráról, valamint Árpád-házi Szent Margit itáliai kultuszának jellegzetességeiről is.

A Prológus – amelynek a budapesti kéziratban szereplő változatát közöljük az alábbiakban, magyar fordításban – a kutatás által a legkevésbé vizsgált része e három olasz kéziratnak. E részlet véleményem szerint három szempontból fontos számukra:

- 1) Ez a rész tartalmazza a legszembeötlőbbben a magyar vonatkozást (Szent Margit szerzőként való beállítását).
- 2) Ez az egyetlen részlet, amely csak olasz nyelven maradt fent (szemben magával a traktátussal és a függelékkal), s így eredeti (nem fordított) forrásnak tekinthető.
- 3) E részlet szolgálhatott védőpajzsként az inkvizícióval szemben, teológiai és konkrét praktikus értelemben egyaránt, hiszen a kódex átvizsgálója e részletet futja át először.

¹¹ „Non è impossibile che l'autore della nostra versione ... sia il famoso Giovanni Tavelli da Tosignano, ottimo volgarizzatore di testi devoti” SPECCHIO 1994. 507. „Így talán nem kizárt, hogy magának a műnek a fordítója is domonkos lehetett.” Klaniczay T. 1994. 90–91.

¹² A bécsi kézirat leírása: Kastner Jenő: „Együgyű lelkek tüköre”. *Minerva*, 8. 1929. (a továbbiakban: Kastner 1929.) 245–253.; A budapesti: Falvy 1999. 41–42., míg a nápolyihoz lásd: Miskolczy István: A nápolyi Biblioteca Nazionale magyar vonatkozású kéziratai. Magyar Könyvszemle, 1927. 146–148.

¹³ Emichről áttalában: Mágocsy-Deitz Sándor: Emich Gusztáv, 1843–1911. Élet és jellemrajz. Budapest, 1912. Észak-olasz útjáról: Emich Gusztáv, *Notizien über Bibliotheken und Miniaturen in Ober Italien*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, MS 702/2, 1879. Az eladott kéziratokról: Magyar Könyvszemle XIII (1905): 376–377.